DOI:10.37708/jsca.swu.v13i2.1

ОТ РЕДАКТОРА/ FROM THE EDITOR

Ана Лулева / Ana Luleva

Петте статии, включени в настоящата тематична селекция на *Антропология / Anthropology. Journal for SocioCultural Anthropology* тръгват от различни етнографски терени, изследователски подходи и теоретични парадигми, но се пресичат в едно общо антропологично поле – антропологията на социализма и постсоциализма, и по-специално – отношението между различните институционални режими и всекидневните човешки практики. По различен начин петте текста показват как институционалните режими структурират човешките възможности, поведение и биографични перспективи, и как социалните актьори от своя страна възприемат, използват, договарят или заобикалят тези режими.

Социалистическата празничност е един от инструментите за организиране на времето, „идеологическо възпитание“ и формиране на „правилна“ национална идентичност на гражданите на социалистическото общество. Дали обаче това е достатъчно, за да я опишем и разберем? Светла Казаларска предлага обзор и критичен коментар на теоретичните предизвикателства в изследването на социалистическата празничност (*От текста към действието. Теоретични предизвикателства в изследването на социалистическия празник и празничен календар. Част 1. Изследователски перспективи*). В тази първа част на нейния текст, който публикуваме в настоящия брой на *Антропология / Anthropology. Journal for SocioCultural Anthropology*, тя се спира на изследователските перспективи в трудове, посветени на социалистическия празник като откроява функциите му (идеологически, социални, икономически и инструментални употреби за (само)легитимация на властта) и понятийното разнообразие в обозначаването на социалистическите празници: „(политически) ритуал“, „(изобретена) традиция“, „(гражданска) религия“, „церемониал“. Авторката коментира изследвания върху социалистическата празничност, които се вписват в по-голямата си част в постревизионистката парадигма; привежда примери на научни резултати, постигнати основно от български терен и от собствената ѝ изследователска работа с архивни документи, публикации във всекидневния печат и мемоарни свидетелства.

Периодът на социализма е тематизиран и в статията на Иванка Петрова (*От Бюрото за младежки туризъм „Орбита“ към пазарната икономика: култу-*

рен и социален капитал като ресурси в трудовата среда след 1989 г.). В нейното микро-изследване на една младежка група сезонни екскурзоводи фокусът е поставен върху трудовия опит на младите хора, придобит от тях в периода на късния социализъм, и значението му за изграждане на умения, които им помагат да се справят в условията на новата пазарна среда след 1989 г. Авторката разглежда този опит като своеобразен „трамплин" за успешните им биографични траектории след 1989 г. Така интерпретацията на наследството на социализма излиза извън рамката на резкия разрив, на „бремето и травмата", и се описва като биографичен опит, символен и културен капитал, придобит от младежката група по време на работата ѝ в сферата на туризма в периода на късния социализъм – капитал, който се превръща във финансов в пазарната икономика след 1989.

Наследството на съветския социализъм присъства в статията на Рано Тураева (*The Afterlife of Soviet Bodies: Authoritarian Body Politics and the Regulation of Marginal Lives in Central Asia*). Според Тураева съветската социалистическа биополитика в Централна Азия, която налага нормативния идеал за здравото тяло на работника и маргинализира и изключва болното тяло, продължава да се прилага и след разпада на Съюза, като сега е в синхрон с новите морални, национални, религиозни и пазарни норми.

Темата за грижата и дисциплината може да се проследи в текстовете на Рано Тураева и Венцислав Божинов. Двамата автори ги виждат по различен начин. При Тураева грижата има централно място в анализа на биополитиката и режима на тялото в постсъветска Централна Азия. Авторката въвежда понятието carceral esthetic of care, с което описва форма на управление на телата, при която идеалите за чисти, прилични и съвършени тела превръщат грижата в ограничаване, коригиране. Тя описва грижата като осъществявана чрез принуда и оправдавана като защита на семейството, обществото или нацията. Терминът „естетика", отпраща към визуалното и моралното подреждане на телата чрез идеали за чистота, красота, здраве, респектабилност и телесно съвършенство. В този смисъл естетиката става карцерна, когато телата, които нарушават тези идеали, биват скривани, коригирани, ограничавани, хоспитализирани или отстранявани от публичното полезрение. Следователно „карцерна естетика на грижата" обозначава процеса, чрез който идеалите за чисти, подходящи и съвършени тела произвеждат принудителни форми на грижа, твърди авторката. „Карцерна естетика на грижата" не назовава една институция, а по-широк режим на тялото, в който грижа и принуда, видимост и прикриване, защита и наказание са преплетени и в който участват различни актьори, институции, семейства и други. Грижата е карцерна, опресивна, изключваща човека от социума (семейството, града). Тя произвежда маргиналност и не винаги се появява като открито насилие. Може да изглежда като семейна защита, медицинско лечение, обществена хигиена, морален ред или национална отговорност. Такъв е случаят с двата примера, анализирани в тази статия. В първия става дума за домашна грижа за болна дъщеря, която е изолирана, скрита от външния свят, социално невидима, за да се поддържа позитивен образ на благополучно семейство. Вторият пример се отнася до секс работничка

в столичен град, която е затворена във венерологична клиника след акция на полицията. Медицинската грижа в клиниката цели нейното изолиране от градското пространство, дисциплиниране и коригиране и има като резултат засилване на нейното маргинализиране, когато се завръща обратно на улицата. Тураева стига до извода, че тези режими на грижа постигат ограничаване на движението, намаляване на гласа, управление на видимостта и правят определени животи поносими само когато са скрити, дисциплинирани или коригирани. Това е една рядко тематизирана страна на грижата: тя може да отнема автономността на индивида и нещо повече – принудата да се представя като грижа или грижата да се превърне в механизъм, чрез който принудата се легитимира. Медицинската грижа, семейната грижа и защитата на обществото могат да се превърнат в практики на наблюдение, изолация и дисциплиниране.

В друга перспектива разглежда грижата и дисциплината Венцислав Божинов в неговото изследване на живота и лечението на зависими в един терапевтичен център (*В „топлия кръг“ на общността. Етноложко изследване в терапевтичен център за зависими*). Централно аналитично понятие в неговия текст е понятието за общност. Чрез принадлежността си към „топлия кръг“ (по Göran Rosenberg) на общността зависимите намират взаимна подкрепа, изграждат доверие помежду си, възстановяват загубените навици за всекидневна грижа за себе си и околното пространство, стават отново социални същества, макар и затворени и изолирани в рамките на Центъра. Изпълнението на всекидневните рутинни дейности има терапевтичен ефект, „възстановява структурата на живота“. Зависимите извървяват пътя от социално изключени („вътрешни Други“ по Zigon), с разрушени връзки със семейство, близки и приятели, към пространствена изолация, в която отново изграждат своята идентичност в отношения на взаимна подкрепа, доверие и принадлежност („без етикетиране“) към общността. Плътното етнографско описание показва картина, в която взаимната подкрепа, доверието и принадлежността към „топлия кръг“ на общността се съчетава с взаимно наблюдение, строг режим, ограничения и санкции – все техники за дисциплиниране. Дисциплината, правилата и взаимният контрол не са представени като принуда или само като ограничения, а като инструменти за възстановяване на способността на зависимия да контролира собствения си живот и да поема отговорност. Прието доброволно като справедливо, дисциплинирането функционира като терапевтичен механизъм.

Двете статии показват два различни модуса на дисциплината и грижата – като принуда, контрол и дисциплиниране на болните и девиантни тела (Тураева) и като взаимна подкрепа, доверие, социално обучение и възстановяване на рутината на всекидневието, грижа чрез интернализиране на правила и дисциплина, която лекува зависимия и му помага не само да се освободи от зависимостта, но и да се възстанови като социално същество, да възстанови социалната си принадлежност и видимост (Божинов).

Жените в статията на Тураева и зависимите от терапевтичния център в тази на Божинов са лишени от нормален живот, те са в маргинална социална позиция.

Това ги сближава с бежанците, търсещи международна закрила, които описва в своя текст Свобода Стоева (*Разширено време, стеснено пространство: Институционални режими на (не)възможности за търсещите международна закри в България*). Статията изследва начина, по който правно-институционалните режими на предоставяне на международна закрила в България структурират времето, пространството и житейските възможности на търсещите убежище. Основният аргумент е, че административните процедури, продължителното чакане, отказите, задържането и ограниченият достъп до права превръщат времето на очакване и несигурност в трайно състояние. Така външните държавни граници се „преместват навътре“ и се превръщат във вътрешни институционални и социални граници. Централните аналитични понятия в текста са „разширено време“, разбирано като продължително чакане заради адмивнистративни процедури, отлагане, откази и задържане, и „стеснено пространство“ – ограничаването на достъпа до институции, права, работа, образование, здравеопазване и свободно движение. Двата примера на бежанци от Афганистан, търсещи международна закрила, които авторката разглежда, показват невъзможността да се намери легално решение на желанието им да получат правен статут, който да им позволи да имат нормален живот. За тях това означава да могат да планират живота си: младежът Морад да получи образование, да може да работи легално, да създаде семейство; Б., адвокат и правозащитник – да може да упражнява професията си и да се събере със семейството си. Нормален живот, който им е отказан от българските институции. Институционалният режим ги категоризира като маргинални – видими, под наблюдение от институциите, и изключени от обществото и нормалния социален ред.

Трите статии – на Тураева, Божинов и Стоева – по различен начин показват дисциплиниращата власт на институциите и повдигат въпроси за дискусия около различните модуси на грижата, дисциплината, производството на маргиналност и нормалност, около представите за нормален живот и границите на възможностите на индивида да го реализира в определен институционален режим, в конкретен исторически социокултурен контекст.

В секцията „рецензии на книги“ са представени два сборника: „Турската модерност – политически, социални и културни измерения XIX–XX век“ (съст. Калина Пеева), С., 2025, от Мария Маркова и „Изследвания по българистика: актуални теми и проблеми.“ (съст. Иванка Петрова, Ана Лулева и Лозанка Пейчева), С., 2026, от Светла Ракшиева. Двете рецензии отразяват приносите на включените текстове към две огромни изследователски полета в България – българистиката и интердисциплинарните изследвания на наследството на Османската империя и модерна Турция.

Проф. д-р Ана Лулева
Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей
при Българската академия на науките
1000 София, ул. „Московска“ 6А
e-mail address: ana.luleva@iefem.bas.bg; analuleva@gmail.com